

MARMUR I ALABASTER
W RZEźBIE I MAŁEJ ARCHITEKTURZE RZECZYPOSPOLITEJ

STUDIUM HISTORYCZNO-MATERIAŁOZNAWCZE
PRZEMIAN TRADYCJI ARTYSTYCZNYCH OD XVI DO POCZĄTKU XVIII WIEKU

MARBLE AND ALABASTER IN SCULPTURE AND SMALL-SCALE
ARCHITECTURE IN THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH
16TH-EARLY 18TH-CENTURY TRANSFORMATION OF ART TRADITIONS
THROUGH THE LENS OF HISTORY AND MATERIALS SCIENCE

MICHAŁ WARDZYŃSKI

Fundacja Hereditas
Warszawa 2015

Redakcja i korekta językowa: Katarzyna Chmielewska

Projekt graficzny, skład i łamanie: Magdalena Barańska

Opracowanie zdjęć: Michał Wardzyński

Redaktor prowadzący: Katarzyna Komar-Michalczyk

Indeksy: zespół

Wydawca: Fundacja
HEREDITAS

Wydanie I

Copyright © Fundacja Hereditas

Copyright © Michał Wardzyński

Wszelkie prawa zastrzeżone. Całość ani żadna część niniejszej książki nie może być reprodukowana bez pisemnej zgody wydawcy.

CIP – Biblioteka Narodowa

Wardzyński, Michał

Marmur i alabaster w rzeźbie i małej architekturze

Rzeczypospolitej : studium historyczno-materiałoznawcze przemian tradycji artystycznych od XVI do początku XVIII wieku. - Warszawa : Fundacja Hereditas, 2015

ISBN: 978-83-937739-5-4

Publikacja dofinansowana ze środków
Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Sponsorzy:

Patronat medialny:

ZABYTEKCO

Na okładce: Choc (Wielkopolska), kolegiata, ołtarz główny, fragment cokołu z kartuszem herbowym rodziny fundatorów Lipskich - „Grabie”, wapienie: *Chęciny-Góra Zamkowa / Bolechowice, Dębniak*, kalcyt żyłowy *Różanka Zelejowska*, tekstura kokardowa, alabaster ruski nieustalonego pochodzenia, 1648, proj. i wyk. Augustin van Oyen z Chęciny z warsztatem (atryb.), fot. MW, 2013

Pamięci moich ukochanych Dziadków:

Cecylii Jadwigi i Henryka Fiszerowiczów oraz Stefanii i Andrzeja

Wardzyńskich, których wielki dar chciałbym spłacić własnym wnukom

Spis treści

Wstęp	11
Przedmiot badań	14
Ramy chronologiczne i geograficzne	15
Krytyczna analiza stanu wiedzy	17
Cel i konstrukcja pracy	26
Podziękowania	30
Część I	
Metodologia i metodyka. Rola materiałoznawstwa w badaniach rzeźby i małej architektury kamiennej	33
Przegląd metod	35
Metoda historyczno-materiałoznawcza	42
ŹRÓDŁA ARCHIWALNE	44
ZESTAWIENIE STAROPOLSKICH ZABYTKÓW MARMUROWYCH I ALABASTROWYCH	45
BADANIA <i>IN SITU</i> HISTORYCZNYCH ŁOMÓW SKAŁ DEKORACYJNYCH STOSOWANYCH W XVI–XVII WIEKU W RZECZYPOSPOLITEJ	49
DECYDUJĄCA ROLA MATERIAŁOZNAWSTWA W NOWOŻYTNEJ TRADYCJI I PRAKTYCE KAMIENIARSKIEJ W EUROPIE ZACHODNIEJ I ŚRODKOWEJ	50
Podsumowanie	51
Część II	
Wydobycie skał dekoracyjnych i produkcja kamieniarsko-rzeźbiarska od XVI do początku XVIII wieku w Rzeczypospolitej	55
ROZDZIAŁ 1. ETYMOLOGIA, PRZEGLĄD WŁASNOŚCI FIZYCZNYCH POD KĄTEM KAMIENIARSTWA, DYSLOKACJA ZŁÓŻ	57
Kwestia nazewnictwa skał dekoracyjnych w epoce nowożytnej	58
Ocena skał dekoracyjnych na podstawie analizy ich własności fizycznych	58
Topografia złóż skał dekoracyjnych i budowlanych na ziemiach polskich	61
ROZDZIAŁ 2. MARMUR I ALABASTER JAKO SUROWIEC. PRAWODAWSTWO GÓRNICZE, GENERALNA CHARAKTERYSTYKA I KLASYFIKACJA OŚRODKÓW	64
Górnictwo kamienne jako <i>regale</i> królewskie. Formy organizacji, administracji złóż i wydobycia	64
Generalna charakterystyka i klasyfikacja ośrodków kamieniarsko-rzeźbiarskich. Geografia wpływów	71
ROZDZIAŁ 3. OD KAMIENIOŁOMU DO <i>INTERCISSEY</i> . HANDEL I TRANSPORT, SKALA ORGANIZACYJNA ZLECENI	89
Organizacja handlu marmurami i skałami dekoracyjnymi. Rola pośredników: kupców i artystów-przedsiębiorców	89
Transport, drogi oraz środki frachtu	96
„Ex marmore transmarino”. Rola frachtu morskiego na Bałtyku, drogi dostaw z Europy Zachodniej i Italii	97
Flis. Szlak wiślany i pozostały transport rzeczny	101
Przewozy lądowe	107
Przekroczyć Karpaty. Analiza logistyczna najważniejszych zamówień królewskich i dla innych rodzin panujących na Węgrzech, w krajach austriackich i Siedmiogrodzie	109
Kryteria wyboru i rola materiału w zamówieniach królewskich, kościelnych i magnackich. Przykłady kontraktów i projektów	112

Część III

Marmur i alabaster w rzeźbie i małej architekturze na historycznych ziemiach polskich

	119
ROZDZIAŁ 1. U POCZĄTKÓW. UWAGI NA TEMAT IMPORTU I STOSOWANIA SZLACHETNYCH MATERIAŁÓW KAMIENIARSKICH NA HISTORYCZNYCH ZIEMIACH POLSKICH W XIII–XV WIEKU	121
Pomorze i Państwo Krzyżackie	122
Zabytki sprowadzone z Niderlandów	122
Import skał dekoracyjnych i dzieł z Gotlandii i Olandii	125
Alabastry angielskie	129
Zamówienia królewskie, biskupie i rycerskie w Krakowie i na rusi koronnej	131
Węgierski „kamień królewski” z Tardos	131
„Marmury” salzburskie z Adnet	134
Alabastry podolskie	140
ROZDZIAŁ 2. <i>MARMO BIANCO STATUARIO DI CARRARA</i> I JEGO MIT	142
<i>Marmo statuario</i> i pozostałe białe marmury z Carrary	143
Popiersie królowej Barbary Szápolyai (Zápolyi) a renesansowa włoska rzeźba białomarmurowa na Węgrzech i w Koronie	144
<i>Marmo statuario</i> i jego surogaty w Europie Zachodniej. Sytuacja państw środkowoeuropejskich	147
Marmur królów. Krąg zamówień dworu polskiego w XVII wieku	152
Amsterdam i Toskania. Dostawy dla Zygmunta III Wazy (1619–1628)	152
Florenceja i Genua. Villa Regia Władysława IV (1637)	157
<i>Splendor familiae Vasorum</i> . Fundacje Jana II Kazimierza Wazy oraz dzieła rzeźbiarzy nadwornych w Warszawie, Wilnie i Krakowie (1651–1655 i 1664–1669)	159
Amsterdam, Antwerpia i Kopenhaga. Rzeźba holenderska i flamandzka w Wilanowie Jana III Sobieskiego (1679–1692)	160
Import białych marmurów z Carrary do Gdańska, Elbląga i Wilna w XVII wieku	164
Pierwsze marmury Rzeczypospolitej. Barwne skały dekoracyjne z południa Europy	168
W służbie majestatu. Fundacje Zygmunta III i Władysława IV	169
Barwne marmury południowoeuropejskie w rzeźbie gdańskiej i elbląskiej XVII wieku	171
Podsumowanie	174
ROZDZIAŁ 3. SPUŚCIZNA ŚRODKOWOEUROPEJSKA – „KAMIEŃ KRÓLEWSKIE”	181
Nowożytna recepcja kulturowa i artystyczna porfiru w Królestwie Węgier, na ziemiach monarchii habsburskiej i w Rzeszy Niemieckiej	183
Węgry – „kamień królewski” z Tardos	184
Salzburg i Innsbruck, Augsburg i Monachium – wapienie z Adnet i Ruhpolding	185
Praga, Czechy i Śląsk – wapienie ze Slivenca, Koněprusov i Suchomast	188
Import i wykorzystanie różnych gatunków „kamienia królewskiego” w Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku	189
Kraków, Gniezno i Wilno. „Marmur węgierski” w kręgu zamówień królewskich i dworskich	190
<i>Intermedium</i> Padovana. Zakupy wapieni salzburskich z Adnet	194
Karpackie surogaty „kamienia królewskiego”: Marmon, Szádvárborsa / Silická Brezová, Wielki Kamieniec / Новоселиця	196
„Marmury” spiskie z Marmonu pod Starą Lubowią	197
Udział wapieni z Silickéj Brezovéj i Wielkiego Kamieńca. Fakty i hipotezy	204
Czas Wielkopolski. Importy ze Slivenca, Suchomast i Koněprus	203
Chęciny. Nowy rozdział eksploatacji krajowych gatunków „kamienia królewskiego”	206
„Marmury” z okolic Chęciny. Surogaty „kamienia królewskiego”, porfiru i jaspisu	207
Pińczów i Santi Gucci Fiorentino. Początki wykorzystania „marmurów” z Chęciny	210
„Czerwony marmur” a gamy materiałowo-kolorystyczne w ośrodku chęcińskim	214

„Kamień królewski” w fundacjach Zygmunta III Wazy	217
Warszawska Kolumna Zygmunta. Uwagi historyczno-materiałoznawcze	221
Epilog – „kamień królewski” w inicjatywach monarszych 2. połowy XVII wieku	224
ROZDZIAŁ 4. TRADYCJA OP NEDERLANDSE MANIER	227
Źródło. Geneza burgundzko-niderlandzkiej tradycji materiałowej w rzeźbie kamiennej i jej drogi do Europy Środkowej	228
Importy rzeźby i emigranci z Niderlandów w Europie Środkowej i Skandynawii	230
Początki recepcji alabastru angielskiego w Rzeczypospolitej	233
Importy niderlandzkie w Koronie	233
Surogaty z Podola. Początki nowożytnego kariery alabastrów ruskich	233
Alabastry podolskie w rzeźbie i małej architekturze w latach 50. i 60. XVI wieku	237
Wokół dworu królewskiego: Giovanni Maria Mosca zw. Il Padovano i Santi Gucci Fiorentino. Kraków i Małopolska	237
Rozkwit działalności kamieniolarzy i warsztatów w latach 70.–90. XVI wieku	239
Herman van Hutte i Heinrich Horst. Lwów i Ruś Koronna	239
Wielkopolska	241
Jan Michałowicz z Urzędowa i Johann Siegmund ve/ Giovanni de Simonis. Kraków i Małopolska	242
APOGEUM. IMPORT WAPIENI MOZAŃSKICH I ALABASTRU ANGIELSKIEGO DO RZECZYPOSPOLITEJ W 4. ĆWIERCI XVI I XVII WIEKU	243
Trójbarwna gama materiałowa <i>op Nederlandse manier</i> w Rzeczypospolitej. Komponenty i ich przeznaczenie	244
Alabastry angielskie i niemieckie	245
„Czarne marmury” mozańskie	246
Grupa wapieni koralowcowych typu <i>Vieux Rance</i>	251
Rola Gdańska i Elbląga w imporcie, dystrybucji i zastosowaniu zachodnioeuropejskich skał dekoracyjnych	255
Specyfika regionalnego zaplecza materiałowego Prus Królewskich. Modyfikacje i redukcje gamy niderlandzkiej	255
Tradycja <i>op Nederlandse manier</i> w rzeźbie i kamieniarstwie w XVII wieku poza Gdańskiem i Elblągiem	265
Wilno i Wielkie Księstwo Litewskie	265
Lwów i Ruś Koronna w XVII wieku. Kontynuacja tradycji Niderlandzkiej w wykorzystywaniu alabastrów i gipsów ruskich	266
Chęciny	268
Między Niderlandami i Italią. Dyfuzja tradycji materiałowej <i>op Nederlandse manier</i> i włoskich projektów artystów nadwornych Zygmunta III Wazy	269
Krajowe surogaty czarnych wapieni mozańskich	273
Łagów	274
Dębnik	275
Niderlandy w Krakowie? Małopolskie surogaty marmuru kararyjskiego i alabastru angielskiego	282
Alabastry podolskie w Krakowie i na Rusi Koronnej	284
„Marmur bł. Salomei” z Grodziska w Dolinie Prądnika	287
WIELCY KONKURENCI. RYWALIZACJA OŚRODKÓW W GDAŃSKU I DĘBNIKU W 2. I 3. TERCJI XVII WIEKU	290
Przełom stylowy w rzeźbie i kamieniarce Krakowa. Manierystyczne źródła twórczości Martina Christiana Petersona, recepcja w pracowni Gabrysiowiczów ve/ Negowiczów w Dębniku	291
W stronę monopolu. Supremacja ośrodka dębnickiego w Koronie około 1700 roku	293

Zakończenie	297
KWESTIE MATERIAŁOZNAWCZE. TRZY TRADYCJE MIĘDZY ANTYKIEM A ŚREDNIOWIECZEM	304
GEOGRAFIA ARTYSTYCZNA: OŚRODKI, CENTRA I REGIONY, STREFY WPŁYWÓW	311
RZEŻBA I KAMIENIARKA RZECZYPOSPOLITEJ NA TLE INNYCH PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWEJ. PRÓBA CHARAKTERYSTYKI	315
SUMMARY	323
BIBLIOGRAFIA	343
Charakterystyka materiałów kamieniarskich i rzeźbiarskich w Rzeczypospolitej XVI–XVII wieku	463
Listy zabytków rzeźby i małej architektury XVI–1. ĆW. XVIII W. W DAWNEJ Rzeczypospolitej Obojga Narodów Z PODZIAŁEM WEDŁUG KRYTERIUM MATERIAŁOZNAWCZEGO I W UKŁADZIE CHRONOLOGICZNYM	479
TABELE	595
WYKRESY	603
INDEKS OSOBOWY	609
indeks nazw geograficznych	643
ILUSTRACJE	663